

JAK TVŮRČÍM ZPŮSOBEM ČELIT VYŘAZOVÁNÍ LIDÍ ZE SPOLEČNOSTI

Tento informační list má za cíl objasnit koncept sociální exkluze (vyřazování ze společnosti) a uvést příklady tvůrčích projektů proti sociální exkluzi v kontextu antirasistické činnosti.

Sociální exkluze a rasismus

Rasismus a diskriminace jsou možnými důsledky sociální exkluze. Lidé vytlačeni na okraj společnosti se mohou stát jak oběťmi, tak zdrojem rasismu. Prvními oběťmi rasistického násilí se vždycky stávají skupiny, které nemají tatáž práva a šance jako většina společnosti, jde např. o uprchlíky, náboženské nebo kulturní menšiny, bezdomovci... Historie pronásledování židů a Romů za nacismu jasně ukazuje cestu od sociální exkluze k rasově motivované genocidě.

Důvody násilí, diskriminace a rasismu jsou často: sociální nejistoty, vysoká míra nezaměstnanosti, chybějící perspektivy, pocity bezmoci, společenská izolace, „chladná vypočítavost“ společnosti a mnoho subjektivních dojmů i objektivních fakt. Společnost, která je rozdělená do mnoha malých, navzájem bojujících skupin, se dá snadno ovládat a kontrolovat. Když se zaměstnaní lidé rvou s nezaměstnanými o klesající počet pracovních míst, nezbývá jim čas na to, aby se zamysleli nad příčinami a aby bojovali proti vykořisťování a zhoršování sociálních podmínek. Chcete-li bojovat za potlačení rasismu a diskriminace, potřebujete poukázat na jejich příčiny a nabídnout lidem jistoty a perspektivy pro jejich budoucnost. Klid ve společnosti nenastane bez sociální spravedlnosti, rovných příležitostí a poctivosti při rozdělování bohatství a ve spoluúčasti na rozhodování.

Jsme přesvědčeni, že klima sociálního smíru může být v naší společnosti zajištěno, jen když budeme podporovat spravedlivé a rovné zacházení s lidmi, jakož i prevenci rasismu, exkluze a diskriminace.

Abychom toho dosáhli, musíme si uvědomit svou spoluodpovědnost za lidi, kteří jsou sociálně znevýhodněni – to se týká i politické, právní a společenské rovnoprávnosti imigrantů. Boj proti rasismu a diskriminaci je také bojem za lepší životní podmínky pro každého a za více demokracie.

Sociální exkluze v Evropě

Některé evropské státy relativně prosperují a síla jejich ekonomik generuje slušný blahobyt a vytváří pracovní místa. Obojí má zásadní důležitost pro udržitelnost životní úrovně a kvality života. Členské státy Evropské unie vytvořily navíc i komplexní mechanismy, které zajišťují přerozdělování prosperity jako výsledku konkurenčního hospodářství, obzvláště pomocí svých systémů sociální ochrany. Přesto žije značný počet Evropanů stále v bídě – ti jsou objektem sociální exkluze kvůli strukturálním bariérám. Sociální exkluze pak může být živnou půdou pro pravicový extremismus, resp. neonacismus.

Co je sociální exkluze?

Sociální exkluzi lze definovat dvěma způsoby. podle prvního ji lze užít jako synonymum pro příjmovou chudobu, tzn. že jde o lidi, kteří nejsou napojeni na trh (placené) práce (jde o exkluzi pracovních sil), nebo mají nízko placená zaměstnání. U širší definice jde o mnohem více než jen o materiální chudobu. Závěrečné zprávy o programech Evropské unie k potlačení chudoby¹ systematicky pojímá sociální exkluzi jako komplexní jev. Tyto zprávy zjistily, že exkluze je multidimenzionální, že zahrnuje nedostatek prostředků a/nebo odepření sociálních práv a že exkluze je dynamický proces. Procesy exkluze mají za následek násobné deprivace, rozpad rodinných pout a společenských vztahů i ztrátu identity a smyslu života. Sociální exkluze má tedy vážné kulturní a psychologické aspekty.

V tomto širším smyslu může být koncept sociální exkluze užitečný pro vytvoření odlišného a komplexnějšího porozumění faktorům, které vedou na jedné straně k blahobytu a relativním výhodám a na druhé straně k nespravedlnostem, nerovnostem a relativním nevýhodám některých členů komunity.

Koncept sociální exkluze se odlišuje při srovnání s předchozími koncepty jako chudoba a marginalizace svým silným důrazem na proces místo na podmínky. Tyto procesy mají jak individuální, tak společenskou povahu. Takže nízká úroveň specifických sociálních nebo ekonomických podmínek neznamená nutně, že jedinec či skupina jedinců jsou vyloučeni. Znamená to nicméně, že mohou snadněji podlehnout sociální exkluzi. Přestože se často směšují, chudoba a sociální exkluze mají podstatné rozdíly jak na konceptuální, tak na empirické úrovni. Hlavní odlišnost je v základním předpokladu každého z obou přístupů, kde chudoba se soustřeďuje na spravedlivou distribuci materiálních prostředků, zatímco sociální exkluze se táže po zajištění společenské participace a integrace.

Co vede k sociální exkluzi?

Sociální exkluze je způsobována klíčovými rizikovými faktory jako:

- dlouhodobou nezaměstnaností (nejzřejmější přímý, statisticky platný faktor exkluze)
- nejistým, málo placeným, nekvalitním zaměstnáním
- nízkou úrovní vzdělanosti, negramotností a počítačovou negramotností
- dětstvím v problémové rodině (např..s jediným rodičem, mnohočetné, s domácím násilím)
- postižením, špatným zdravotním stavem
- životem v oblasti vícenásobné deprivace (zločinnost, drogy, asociální chování)
- bezdomovectvím a nízkým standardem bydlení
- rasismem a etnickou diskriminací
- institucionální stigmatizací (věznice, ústavní péče, psychiatrické instituce)

Tyto faktory lze redukovat třemi směry:

1. sociální síť: skládá se z lidí, na něž se můžete spolehnout, jako je rodina, blízcí přátelé, sousedé, kolegové atd.
2. sociální status: má co do činění s prestiží (jak se na vás dívá společnost)
3. práce: placené zaměstnání a příjem, jehož jím dosáhnete

Nejprivilegovanější jsou ti, kdo mají dobře placené zaměstnání, dobrou sociální síť a vysoký sociální status, například manažeři. Druhou krajnost tvoří lidé, kteří jsou bez zaměstnání, nemají dobrou sociální síť ani vysoký sociální status, jako jsou bezdomovci. Mezi těmito póly najdeme křehké skupiny jako imigranty, již mají zaměstnání, rodinu i přátele, ale žádný sociální status, protože patří ke znevýhodněné etnické menšině. Musíme připomenout, že tyto tři dimenze interagují; ovlivňují se navzájem.

Příklady dobrých metod v praxi:

Uvádíme popisy projektů jako **příklady** tvůrčích přístupů, jak se bojuje proti sociální exkluzi v Česku a Německu. Žádný jednotlivý projekt ovšem nemůže změnit celou společnost. Pomáhají však posilovat osobnost jednotlivců, rozšiřovat jejich obzory a možnosti životního výběru a tak pomáhají (znovu)nalézat jejich možnosti. Účastníci dostávají šanci zjistit, že má cenu převzít osobní odpovědnost a tím se přimějí zapojit do občanské společnosti.

Příklad 1: Práce se znevýhodněnými dětmi a mládeží v Česku

„Ještě před dvěma lety jsem byl pěkné eso – neplatily na mě žádné zákony, co si dospělí vymýšlejí. Vedl jsem partu kluků od nás ze čtvrti. Kouřili jsme trávu, sprejovali nápisy proti cikánům a občas jsme někomu dali nakládačku, protože se nám nelíbil. Začal jsem mít problémy s polišema a dostal se do pastáku. Jednou nás Flík z Duhy vzal do Prahy na Víkend Huckleberryho Finna. To bylo něco, co jsem předtím nezažil. Bylo to senzační a mnohem lepší než to, co jsme dělali předtím. Docela rád bych s takovými věcmi pomáhal i pro ostatní v našem pastáku. Co jsme dělali s naší partou, bylo akorát zabíjení času.“
Jaroslav B., 16 let, DVÚ Těrlícko

Duha – sdružení dětí a mládeže pro volný čas, přírodu a recesi – je celostátní nezisková organizace dětí a mládeže, která má přes 5 000 členů ve více než 100 základních člancích – „dužinách“. Některé z nich realizují celostátně významné projekty. Dužina Psohlavci z Karviné již dlouho pracuje s dětmi z řady dětských domovů a zvláštních škol po celé republice. Většina z jejich chovanců jsou romské děti.

Cíle dlouhodobé činnosti jsou:

- osvěta pro děti z dětských domovů o lidských právech, zvláště o dětských právech
- motivování pomocí pozitivních příkladů k životu bez násilí
- výchova k toleranci, respektu a integračnímu stylu života, proti rasismu a neonacismu
- posilování cílevědomosti romských dětí
- výměna zkušeností a informací mezi dětmi z dětských domovů

Během několikaletého trvání se tyto činnosti rozrostly do širokého spektra s mnoha partnery:

Víkendy Huckleberryho Finna

Třista až pětset dětí z různých dětských domovů se sjedou do Prahy, kde se aktivně zapojují do mnoha poznávacích i tvůrčích činností od poznávání památek přes hry a soutěže až po výtvarná umění. Obvykle nikdy předtím neměly šanci se podívat do hlavního města. Toto pro ně zcela nové prostředí je vytrhne z jejich běžného denního kolotoče a dává jim silný podnět, aby se změnilo k lepšímu.

Časopis „Zámeček“

Tento měsíčník je distribuován po celé republice zdarma do dětských domovů a výchovných ústavů. Kvalitou může konkurovat komerčním produktům a navíc kolem sebe generuje celou síť dětských redakto-

rů a korespondentů, kteří sami píšou podstatnou část obsahu časopisu. Tím se vytváří pocit sounáležitosti a solidarity i u dětí s výchovnými problémy. Aby měly motivaci ke zlepšování, vypisuje pro ně časopis různé dlouhodobé soutěže. Dětské redaktoři a dopisovatelé se učí novinářině v pravidelných školeních a letních soustředěních. Od roku 1997 do roku 2003 vyšlo 40 vydání v nákladu po 2000 výtiscích, u některých byly přílohy jako speciální pexeso, školní rozvrh, cedéčko se skladbami nadaných dětí z ústavů apod.

Salta Aleše Valenty

Jde o jednu z dlouhodobých soutěží, jejímž patronem je olympijský vítěz v akrobatických skocích. Tak jako se vítězný skok Aleše Valenty skládá ze tří salt a pěti vrutů, má i tato korespondenční soutěž řadu náročných disciplín, jež jsou postupně vyhlášovány a vyhodnocovány v každém dalším čísle Zámečku. Plnění každého úkolu si vyžaduje trénink nějaké fyzické či mentální schopnosti či dovednosti včetně např. odvahy či respektu a solidarity k druhým. „Výkony“ a zlepšování děti samy hlásí písemně nebo e-mailem redakci časopisu. Ti nejlepší vyhrají pozvání na Víkend Huckleberryho Finna či možnost stát se dětským redaktorem Zámečku.

Participace

Sdružení Duha založilo a rozvíjí celostátní síť parlamentů dětí a mládeže, završenou Národním parlamentem dětí a mládeže (NPDM). Jde vlastně o platformy pro spoluúčast na rozhodování, kde se teenageři učí, jak mohou demokraticky dosáhnout ve svém okolí změny, které si přejí. Například romské děti by těžko kdy mohly promluvit v NPDM, který se schází i v Parlamentu České republiky, pokud by měly projít všemi stupni voleb mezi svými českými vrstevníky na školách a v obcích. Proto do NPDM volí zvláště i děti z dětských domovů, v nichž právě ty romské tvoří většinu. O jejich návrzích a schválených usneseních se pak píše v Zámečku a na jeho webové stránce (viz dále). Tím zvyšují nejen svoje vlastní sebevědomí, ale i ostatních dětí ze svého dětského domova, které si přečtou, jak jejich „poslanci“ prosazují jejich podněty.

Webová stránka www.chiki.cz

„Chiki“ je domovskou stránkou celé sítě projektů, v níž spolupracuje řada partnerských organizací pracujících s dětmi a mládeží, např. Švagr, Malý princ, Letní dům, Děti našeho světa, Nadace Naše dítě za finanční podpory Nadace Terezy Maxové, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Nadace pro rozvoj občanské společnosti a dalších. I tyto stránky si podstatnou měrou vytvářejí děti samy.

Příklad 2:

Divadlo Tach Chemnitz – divadelní projekt pro znevýhodněné ženy a muže

K čemu je mít úspěch, pokud jste přesvědčeni, že jej nemáte?

Situace: Být bez zaměstnání znechucuje, stigmatizuje, vyřazuje ze společnosti, demotivuje. Mnoho nezaměstnaných ztrácí sebevědomí tím, jak ztrácejí naději na placenou práci. Mohou se cítit znevýhodněni v mnoha směrech: jako nezaměstnaní, jako ti z východního Německa, jako ženy. Díky odvážnému rozhodnutí Úřadu práce v Saské Kamenici (Chemnitz) mohla *alma – institut pro sociální a kulturní vzdělávání Chemnitz* – zahájit tento mimořádný projekt: malé experimentální divadlo, kde nezaměstnaní hrají příběhy vlastního života. To je unikátní nejen v Německu, ale i jinde.

Divadlo Tach Chemnitz existuje v Sasku v této formě od roku 1997. Tři vůdkyně projektu jsou Birgit Zweigler (ředitelka), Steffi Schulz (autorka) a Ulrike Schmidt (divadelní pedagožka a inspicientka). S pomocí inovační kombinace umělecky vedené životopisné práce, holistické výchovy a individuální i skupinové výuky hledají pro účastníky nové cesty.

Cílové skupiny a cíle:

Nezaměstnaní se dávají dohromady na rok, aby hráli divadlo. To funguje na bázi státního programu vytváření pracovních míst. Jedním z výsledků jejich práce bude divadelní hra založená na životopisech účastníků. Tato hra nabízí jim i divákům neuvěřitelné zážitky. Je to příklad neobvyklého, inovačního, reintegračního způsobu změny, reflektující jak svět, tak osobní život. Pod reflektorem jsou lidské bytosti, jež jsou nezaměstnané několik let. Obyčejní lidé, zjevně netalentovaní, někdo by je nazval společenskou spodinou. Nemají nic, jenom odvalu říci „ano“ zážitku se sebou samými a skoku do neznáma – pro jiné, pro něco odlišného, pro sebe sama, pro diváky. Rozhodli se vystoupit na jeviště – do první linie.

Metody:

Inspirována myšlenkou „divadla utlačovaných“ Augusto Boala je práce divadla tach založena na:

1. autobiografické práci pod uměleckým vedením
2. divadelní práci
3. výchově a vzdělávání

1. Umělecky vedené zpracování životopisů

Divadelní hry budou výsledkem interviewů a životopisných textů účastníků. Autobiografická práce začíná důvěrným rozhovorem. Otázky se soustřeďují na pohled účastníka na vlastní minulost, přítomnost a možnou budoucnost. Za jejich postřehy se vynořují jejich názory na společnost a její struktury a na rozsah závislosti, nebo naopak svobody.

Každý účastník odpovídá za vlastní hranice, v nichž je ochoten se odhalovat a jak rychle. Nejde o to, přijít na zřejmou pravdu. Je však zájem nalézat subjektivní perspektivy účastníka, který vyjádří vnitřní názor na svou osobní pravdu. Cílem autobiografické práce je tvořit vlastní budoucnost s ohledem na autonomii a sociální participaci. Subjektivní vidění minulosti a přítomnosti se může měnit. To umožní i víru v odlišnou budoucnosti. Účastník, který napsal svůj příběh, musí dát souhlas k tomu, aby se mohl hrát.

2. Divadelní práce

Divadelní práce dává účastníkům zkušenost být schopen slušného výkonu i ve stresových situacích. Tato zkušenost je prožívána na kognitivní a emocionální úrovni. Účinkování ve hře je aktivním jednáním za účelem změnit situaci, klást otázky a hledat odpovědi.

Účastníci mohou srovnávat svoje nápady s realitou pomocí pozorování, utřídování, verbální a nonverbální komunikace, vnímání sebe sama i druhých, určitých situací, konfliktů a možných řešení. To jim pomůže zlepšit schopnost jednat a komunikovat.

Hraní před diváky posiluje sebedůvěru, sebevědomí a víru ve svobodu jednání a šanci. Zaměřuje se na sociální kontexty a hybné síly působící na jednotlivce i na diváky. To umožní poznávat struktury a vyzkoušet změnové procesy v jasně definovaném a chráněném prostoru.

Hlavní jednání: role se mění. Herci musí ověřovat svůj vztah ke své roli, ke své postavě a její původní osobě, ale také vztahy k ostatním postavám, ke hře jako celku, jejím strukturám a k divákům. Prožitek vlastního úspěchu a práce na autentickém materiálu ve hře osvobozuje účastníky od vnímaných determinovaných struktur a pocitu bezmoci a tím jim usnadní transformaci v soběstačné, odpovědné a kriticky jednající subjekty. Divadlo tach chce nacházet řešení v protikladech a ukazovat cesty k sebeosvobození.

3. Výchova a vzdělávání, skupinová dynamika a procesy

Centrem práce v divadle tach je skupina. Celý proces během roku je chápán jako proces individuálního učení, který je v podstatných částech reflektován skupinou. Ta je obrazem společnosti, odráží různé životní filozofie a různé typy osobnosti. V tomto kontextu se učení realizuje konflikty. Cílem sociálního učení je podpořit u účastníků schopnost samoorganizace vzdělávání. Zvyšování týmové práce, nezávislosti, schopnosti reflexe, spolupráce a delimitace přispívá k větší autonomii, sociální participaci a osobním změnám.

Kromě práce ve skupině zde je individuální a politické vzdělávání – od argumentace názorů, aktuálních témat, plánů a modelů společnosti až k profilaci, vytváření projektů a analyzování stylů učení. Výchova a vzdělávání a intenzivní reflexe skupinových procesů a skupinové dynamiky umožňuje účastníkům porozumět osobním zkušenostem, percepčním a změnám v sociálním a politickém kontextu. Nabídka výchovy a vzdělávání konfrontuje účastníky s vizemi, alternativami a modely řešení. To umožňuje měnit jejich předchozí postoje a způsoby myšlení.

Shrnutí

Po roce účastníci ukončí účinkování v divadle tach. Trh práce se nezměnil, ale mnozí z účastníků ano. Euforie z premiéry je pryč, ale důstojnost přetrvává.

Závěr

Kreativní aktivity mohou pomoci v boji proti rasismu a sociální exkluzi. Samy nemohou změnit ekonomický základ sociální exkluze, ale významně přispívají ke znovuzískání sebedůvěry jejich účastníků a inspirují je, aby se stali aktivními činiteli pozitivní změny pro ně samé i pro společnost. Prosíme kontaktujte zde uvedené organizace, pokud chcete zjistit něco více o jejich projektech proti sociální exkluzi a uskutečnit výměnu zkušeností a nápadů.

(t) rantes sachsen

• Kontakt pro další informace:

- webmaster@tolerantes-sachsen.de
- www.tolerantes-sachsen.de

- DUHA – sdružení dětí a mládeže pro volný čas a přírodu
- Senovážné nám. 24
- 116 47 Praha 1
- tel. 234 621 374
- fax 234 621 375
- duha@duha.cz • www.duha.cz

- a3l Agentur für lebenslanges Lernen
- Henriettenstrasse 33
- D-09112 Chemnitz • SRN

- UNITED for Intercultural Action (evropská síť proti nacionalismu, rasismu, fašismu a na podporu migrantů a uprchlíků)
- Postbus 413
- NL-1000 AK Amsterdam • Nizozemí
- tel. +31-20-6834778, fax +31-20-6834582
- info@unitedagainstracism.org
- www.unitedagainstracism.org

The European Union

against discrimination

UNITED je trvale podporován více než 560 organizacemi ze všech států Evropy, mnoha prominenty, soukromými přispěvateli a dobrovolníky. Finanční podpora přišla od: Evr. komise (rozpočet, Socrates, Mládež, Gen. ředitelství pro zaměstnanost a sociální věci), Evr. fondu pro mládež a Evr. centra pro mládež Rady Evropy, Nadace H. Bölla (D), Světové rady církví, Fondu památky Olofa Palmeho (S), Švédské kulturní rady (S), Ministerstva školství (SI), frakce Zelených, frakce socialistů a frakce Sjedenocené evr. levice/Severské zel. levice v Evr. parlamentu, Evr. kulturní nadace, nadace Setkávání Východ – Západ (D), Akčního spojení proti násilí, pravicovému extremismu a xenofobii Braniborsko (D), XS4ALL (NL), Ministerstva vnitra (GB), Ministerstva vnitra (NL), Spolkového ministerstva zahr. věcí (CH), Ministerstva zahr. věcí (NL), Vuurwerk Internet (NL), Portugalského institutu pro mládež (P), KN-Minista, Národního úřadu pro integraci (S), Národní služby pro mládež (L), Norské rady mládeže (N), Nadace Friedricha Eberta (D) aj.

